

Διδαγμένο κείμενο

Άριστοτέλους *Ἠθικά Νικομάχεια Β 6, 12-16*

Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινείται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστικὴ γε οὖσα τοῦ μέσου.

Ἔτι τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστίν (τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἶκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου), τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς (διὸ καὶ τὸ μὲν ῥάδιον τὸ δὲ χαλεπὸν, ῥάδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν)· καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης·

ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι.

- A1.** Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Ἡ δ' ἀρετὴ ... παντοδαπῶς δὲ κακοί.**» **Μονάδες 10**
- B1.** Να εξηγήσετε πῶς ο Ἀριστοτέλης αξιοποιώντας την άποψη των Πυθαγορείων και τον άγνωστης προέλευσης στίχο, που βρίσκονται στο κείμενο που σας δίνεται, καταλήγει στο συμπέρασμα «**καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης**» **Μονάδες 15**
- B2.** Να προσδιορίσετε και να σχολιάσετε νοηματικά τα χαρακτηριστικά της αρετῆς, όπως προκύπτουν από το απόσπασμα του κειμένου «**Ἔστιν ἄρα ... ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν**». **Μονάδες 15**
- B3.** Ποιες απόψεις εξέφρασε ο Ἀριστοτέλης για την πόλη της Αθήνας και τους Αθηναίους, σύμφωνα με την παράδοση, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αθήνα; **Μονάδες 10**
- B4.** Να βρείτε στο κείμενο που σας δίνεται μία ομόρριξη λέξη για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις: **σχέση, ανόρθωση, καθαίρεση, απάθεια, υπόλοιπο, διαβλητός, εικαστικός, ουσία, πρακτική, ραστώνη.** **Μονάδες 10**

Αδίδακτο κείμενο

Ξενοφώντος *Άπομνημονεύματα Βιβλίο Δ, κεφ. VIII, § 8-9*

Εἰ δὲ βιώσομαι πλείω χρόνον, ἴσως ἀναγκαῖον ἔσται τὰ τοῦ γήρωσ ἐπιτελεῖσθαι καὶ ὁρᾶν τε καὶ ἀκοῦειν ἤττον καὶ διανοεῖσθαι χεῖρον καὶ δυσμαθέστερον ἀποβαίνειν καὶ ἐπιλησιμονέστερον, καὶ ὦν πρότερον βελτίων ἦν, τούτων χεῖρω γίνεσθαι· ἀλλὰ μὴν ταῦτά γε μὴ αἰσθανομένῳ μὲν ἀβίωτος ἂν εἴη ὁ βίος, αἰσθανόμενον δὲ πῶς οὐκ ἀνάγκη χεῖρόν τε καὶ ἀηδέστερον ζῆν; Ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀδίκως ἀποθανοῦμαι, τοῖς μὲν ἀδίκως ἐμὲ ἀποκτείνουσιν αἰσχροὺν ἂν εἴη τοῦτο· εἰ γὰρ τὸ ἀδικεῖν αἰσχροὺν ἐστὶ, πῶς οὐκ αἰσχροὺν καὶ τὸ ἀδίκως ὀτιοῦν ποιεῖν;

τὰ τοῦ γήρωσ ἐπιτελοῦμαι = υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος

- Γ1.** Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου. **Μονάδες 20**
- Γ2.** Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:
πλείω	:	τη δοτική του πληθυντικού του αρσενικού γένους στον θετικό βαθμό.
γήρωσ	:	τη δοτική του ενικού.
δυσμαθέστερον	:	την αιτιατική του ενικού του θηλυκού γένους στον θετικό βαθμό.
ταῦτα	:	την αιτιατική του πληθυντικού στο αρσενικό γένος.
ἐμὲ	:	τη γενική πληθυντικού δευτέρου προσώπου.
ὁρᾶν	:	το τρίτο ενικό πρόσωπο παρατατικού στην ίδια φωνή.
ἀποβαίνειν	:	το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου δευτέρου στην ίδια φωνή.
γίνεσθαι	:	το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο ευκτικής αορίστου δευτέρου.
αἰσθανόμενον	:	το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής παρακειμένου στην ίδια φωνή.
ἀδικεῖν	:	το απαρέμφατο αορίστου στην ίδια φωνή.
- Μονάδες 10**
- Γ3. α.** Να γίνει πλήρης συντακτικὴ αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:
ἐπιτελεῖσθαι, πρότερον, τούτων, ἀβίωτος, ἐμὲ, ὀτιοῦν.
(Μονάδες 6)
- Γ3. β.** «**ἀλλὰ μὴν ταῦτά γε μὴ αἰσθανομένῳ μὲν ἀβίωτος ἂν εἴη ὁ βίος**»: να αναγνωρίσετε τον λανθάνοντα υποθετικό λόγο και να τον αναλύσετε. **Μονάδες 10**
(Μονάδες 4)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

- A1.** Η αρετή λοιπόν αναφέρεται σε συναισθήματα και πράξεις, στις οποίες η υπερβολή και η έλλειψη αποτελούν λάθος και κατακρίνονται, ενώ το μέσον επαινείται και είναι το ορθό και τα δύο αυτά αποτελούν γνωρίσματα της αρετής. Η αρετή λοιπόν είναι μία μεσότητα, αφού βέβαια στοχεύει στο μέσον. Επιπλέον, το σφάλμα μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό και το άπειρο πάνε μαζί, όπως δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, ενώ το καλό πάει με το πεπερασμένο), η επιτυχία όμως μπορεί να γίνει με ένα μόνο τρόπο (γι' αυτό και το ένα είναι εύκολο και το άλλο δύσκολο, εύκολο είναι το να αποτύχουμε στο σκοπό μας και δύσκολο το να πετύχουμε το σκοπό μας) και γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν η υπερβολή και η έλλειψη είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της κακίας, ενώ η μεσότητα αποτελεί γνώρισμα της αρετής γιατί καλοί θα μπορούσαμε να γίνουμε μ' έναν μόνο τρόπο, κακοί όμως με πολλούς τρόπους.
- B1.** Ο Αριστοτέλης στο συγκεκριμένο απόσπασμα («Ἔτι ...κακοί») και πριν δώσει τον ορισμό της αρετής, τονίζει την πολυμορφία της κακίας σε αντίθεση με την απλότητα της αρετής, επομένως τη δυσκολία της επίτευξής της σε αντίθεση με την ευκολία της αποτυχίας. Για να το πετύχει επικαλείται τη φιλοσοφική θεωρία των Πυθαγορείων για τις αντίθετες δυνάμεις που κυβερνούν τον κόσμο, στην οποία κυρίαρχη θέση κατέχουν το «πέρας» και το «ἄπειρον», το «ἄγαθόν» και το «κακόν». Το πέρας αντιστοιχεί στην τάξη, στην οριοθέτηση και στην αριστοτελική μεσότητα, ενώ το άπειρο αντιστοιχεί στον αέρα, στο κενό και στο συνεχές χώρο και συνδέεται με τις έννοιες υπερβολή και έλλειψη. Το κακό συνδέεται με το άπειρο («τό γάρ κακόν τοῦ ἄπειρου») και τις πολλές μορφές του («πολλαχῶς»), ενώ, αντίθετα, το αγαθό με το πεπερασμένο («τό δ' ἄγαθόν τοῦ πεπερασμένου»), το οποίο μπορεί να προσεγγίσει κάποιος με ένα και μόνο τρόπο («μοναχῶς»), είναι διαμορφωμένο και για να το κατακτήσει ο άνθρωπος, πρέπει να προσπαθήσει πολύ, να είναι προσηλωμένος στο στόχο του και, προπάντων, να ακολουθεί τη μεσότητα στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του.
- Παράλληλα, ο Αριστοτέλης προς επίρρωση της θέσης του επικαλείται και έναν άγνωστης πατρότητας στίχο («ἔσθλοί μὲν...κακοί»). Ο στίχος αυτός οδηγεί την ανάλυση του Αριστοτέλη στο κρισιμότερο σημείο της: η αρετή είναι κάτι το σπάνιο, μια εξαίρεση, μια ηθική επανάσταση. Στη συντριπτική πλειονότητά τους οι άνθρωποι είναι κακοί, γιατί, αντί να μοχθούν για την επισήμανση και την αξιοποίηση της ηθικής επιτυχίας, προτιμούν την άνεση που τους παρέχει το εύρος του ηθικού φάσματος. Αρκεί να αδρανήσει κανείς, να αφηθεί στη φορά των πραγμάτων, να παραδοθεί χωρίς αντίσταση στους κάθε λογής πειρασμούς, να μην κατευθύνει ενεργά και συνειδητά τις σκέψεις και τις πράξεις του προς μια ορισμένη - τη σωστή - κάθε φορά κατεύθυνση, για να ολισθήσει με άπειρους τρόπους στην ηθική αποτυχία. Επομένως, η αρετή δεν είναι υπόθεση ρουτίνας, είναι υπόθεση αγώνα. Δεν είναι δωρεά στη μετριότητα, είναι επιβράβευση της ηθικής αριστείας στο χώρο της ηθικής.
- Ο Αριστοτέλης ολοκληρώνει επαγωγικά τη συλλογιστική του πορεία καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η υπερβολή και η έλλειψη είναι γνωρίσματα της κακίας, ενώ η μεσότητα είναι γνώρισμα της αρετής («καί διὰ ταῦτα οὖν...ἡ μεσότης»).
- B2.** Ο Αριστοτέλης ολοκληρώνοντας τους συλλογισμούς του καταλήγει στον ορισμό της έννοιας της αρετής: «Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετή ... τήν δ' ἀρετήν τό μέσον καί εὕρισκιν καί αἰρεῖσθαι». Ο Αριστοτέλης προσδιορίζει το προσεχές γένος της αρετής ως «ἔξις». Αποτελεί δηλαδή ένα μόνιμο και σταθερό στοιχείο του χαρακτήρα του ανθρώπου που προκύπτει από τη συνήθεια και την άσκηση, εξαρτάται από την ποιότητα της στάσης του απέναντι στα πάθη και διαμορφώνεται ανάλογα με την ποιότητα των ενεργειών του. Στη συνέχεια αναγνωρίζει ως ειδοποιό διαφορά της την **προαίρεση** και τον **ορθό λόγο**. Ως προαίρεση ορίζει την ελευθερία της βούλησης του ανθρώπου να διαμορφώνει απόψεις και να πραγματοποιεί τις αποφάσεις του με ελεύθερη επιλογή χωρίς εξωτερικούς και εσωτερικούς καταναγκασμούς. Είναι μια επιλογή που γίνεται συνειδητά και σχετίζεται με την ώριμη σκέψη, καθώς, αν κάποιος έχει να επιλέξει ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πράγματα, καταλήγει μέσω του ορθού λόγου στην πιο ώριμη απόφαση. Έτσι η προαίρεση είναι ο πυρήνας της ηθικής πράξης και η βάση της αρετής. Επανεπιλημμένα υπογραμμίζεται από τον Αριστοτέλη η σημασία της προαιρέσεως για την ύπαρξη της αρετής. Σ' ένα άλλο σημείο του ίδιου έργου αναφέρει τους αναγκαίους όρους για να χαρακτηριστεί μια πράξη ενάρετη: ο άνθρωπος πρέπει να έχει α) συνείδηση της πράξης του (ειδώς) β) την ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος), γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως καί ἀμετακινήτως). Ο φιλόσοφος αναγνωρίζει την αρετή ως «έν μεσότητι οὔσα», βρίσκεται σε ένα μέσο, ανάμεσα σε δύο κακίες την υπερβολή και την έλλειψη, το οποίο προσδιορίζεται με μέτρο τον άνθρωπο («πρός ἡμᾶς»). Το μέσον, κατά τον Αριστοτέλη, καθορίζεται από τον ορθό λόγο («ὠρισμένη λόγῳ»), τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου κι όχι την κοινή λογική, γεγονός που διασφαλίζει την αντικειμενικότητα.
- Ο φιλόσοφος αναγνωρίζει την αρετή ως ἔξις με την οποία το άτομο ολοκληρώνει τον εαυτό του και το έργο του και τη διαφοροποιεί από το σύνολο γενικά των ανθρώπινων ἔξεων, καθώς εμφανικά προβάλλει την έννοια της προαίρεσης. Ο ίδιος ο άνθρωπος λοιπόν πρέπει ν' αποφασίσει και να εφαρμόσει στη ζωή του το μέτρο, αποφεύγοντας τις ακρότητες σ' όλες τις εκφάνσεις της ζωής του. Από αυτό το γεγονός συνάγεται το συμπέρασμα ότι η αρετή είναι ηθικό «αγώνισμα» δύσκολο και σχετίζεται άμεσα με το χαρακτήρα του ανθρώπου, την αγωγή του, τη βούληση και τη λογική του. Ο

ορθός λόγος επιτρέπει στον άνθρωπο να σταθμίζει τα δεδομένα και ν' αποφεύγει την υπερβολή και την έλλειψη. Με αυτόν τον τρόπο ο φιλόσοφος συνδέει την αρετή με το «λόγον ἔχον» μέρος της ψυχής και θεωρεί προϋπόθεση για την κατάκτησή της την ευσυνείδητη επιλογή από πλευράς του ανθρώπου.

Τα στοιχεία τα οποία είχαν αναφερθεί από τον Αριστοτέλη πριν από την τελική διατύπωση του ορισμού της αρετής θα μπορούσαν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι η αρετή είναι μια έννοια απόλυτα υποκειμενική, η οποία διαφοροποιείται από άτομο σε άτομο και προσδιορίζεται από την προσωπικότητα και την εμπειρία του. Κάθε επιμέρους άτομο θα μπορούσε να ορίζει το δικό του «μέσον», να αποδίδει τη δική του σημασία στο περιεχόμενο και την ουσία της έννοιας της αρετής. Για να αποφευχθεί αυτή η αυθαιρεσία και να μη δημιουργηθεί η εντύπωση αυτή, ο Αριστοτέλης επιστρατεύει ως «κοινό κανόνα» την ανθρώπινη λογική, τον ορθό λόγο ως καθοριστικό στοιχείο για τον καθορισμό της μεσότητας, αφού μόνο μέσω αυτού εξασφαλίζεται η αντικειμενικότητα και αποφεύγονται οι τυχόν παρερμηνείες. Καθορίζοντας ακόμα αυστηρότερα το αντικειμενικό αυτό κριτήριο ο Αριστοτέλης τονίζει ότι πρόκειται για τον ορθό λόγο, όπως αρθρώνεται από τον φρόνιμο, τον συνετό άνθρωπο και όχι για την κοινή λογική.

Η απάντηση της Β2 εμπεριέχεται στην δημοσίευση του φροντιστηρίου Ορίζοντες στο in.gr, στις 16.02.2010

Β3. Βλ. σχολ. εγχειρ. Αρχαία Ελληνικά-Φιλοσοφικός λόγος, σελ. 147-148. «Η παράδοση λέει πώς...στο τέλος του Σωκράτη»

Β4.

σχέση	:	ἕξις
καθαίρεση	:	αἵρεϊσθαι
υπόλοιπο	:	ἔλλειψις
εικαστικός	:	εἴκαζον
πρακτική	:	πράξεις
ανόρθωση	:	κατορθοῦται
απάθεια	:	πάθεσι
διαβλητός	:	ὑπερβάλλειν
ουσία	:	οὔσα
ρασιτώνη	:	ῥάδιον

Γ1. Αν όμως θα ζήσω περισσότερο καιρό, ίσως θα είναι αναγκαίο να υποστώ τα βάρη του γήρατος και να βλέπω και να ακούω λιγότερο και να σκέπτομαι χειρότερα και να μαθαίνω πιο δύσκολα και να γίνω χειρότερος. Αλλά βέβαια, αν δεν τα αντιλαμβάνομαι αυτά, η ζωή μου θα είναι αβιώτη και αν πάλι τα αντιλαμβάνομαι, πώς δεν είναι αναγκαίο να ζω χειρότερα και πιο αποτρόπαια; Επιπλέον, αν θανατωθώ άδικα, αυτό θα είναι ντροπιαστικό για όσους με σκοτώσουν άδικα γιατί αν είναι ντροπή το να αδικεί κανείς, πώς δεν είναι ντροπή το να κάνει κάποιος άδικα οτιδήποτε;

Γ2.

πλειώ	:	πολλοῖς
γήρως	:	γήρα
δυσμαθέστερον	:	τήν δυσμαθῆ
ταῦτα	:	τούτους
ἐμὲ	:	ὑμῶν

ὄρᾶν:	:	ἑώρα
ἀποβαίνειν	:	ἀπόβηθι
γίγνεσθαι	:	γενοίμεθα
αἰσθανόμενον	:	ἦσθηνται
ἀδικεῖν	:	ἀδικῆσαι

Γ3. α.

ἐπιτελεῖσθαι	:	υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση «ἀναγκαῖον ἔσται» (αναγκαστική ετεροπροσωπία)
πρότερον	:	επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «ἦν»
τούτων	:	ονοματικός ετερόπλωτος προσδιορισμός, γενική συγκριτική στο «χείρω»
ἐμέ	:	αντικείμενο στη μετοχή «τοῖς ἀποκτείνασιν»
ὄτιοῦν	:	σύστοιχο αντικείμενο στο έναρθρο απαρέμφατο «τό ποιεῖν»

β. Πρόκειται για υποθετικό λόγο που η υπόθεσή του λανθάνει στην υποθετική μετοχή «μὴ αἰσθανομένω», ο οποίος μαζί με την απόδοσή του «ἄν εἴη ἀβίωτος ὁ βίος» σχηματίζει υποθετικό λόγο που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος.

Ο λανθάνων υποθετικός λόγος αναλύεται ως εξής:

Υπόθεση: «εἰ μὴ αἰσθανοίμην» (εἰ + Ευκτική)

Απόδοση: «ἄν εἴη ἀβίωτος ὁ βίος» (Δυνητική Ευκτική)

Ομάδα Αρχαίων Ελληνικών Ε.Ο. «ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ»